

SREDNJODALMATINSKI NOP-ODRED

Dušan Plenča

I.

U rano proljeće 1942, u srednjoj Dalmaciji djelovale su čvrste partizanske jedinice organizovane na principu manjih odreda ili četa. Ove jedinice predstavljale su jezgro za dalje okupljanje i razvijanje oružanih jedinica, pa su zbog toga bile dislocirane na čitavom području Dalmatinske Zagore, i to: Dinarska, Kamešnička i Cetinska četa na Dinari od sela Uništa do ceste Sinj-Livno i Kninski NOP odred u predjelu Kninske Dinare. Na planini Svilaji djelovala je brojčano jaka Svilajska četa sa tri voda. Uz pomoć partijske organizacije kotara Splita i Omiša formiran je Mosorski odred, dok je na sektoru sela Marina Rogoznica djelovala Rogoznička partizanska četa. Na vojno-političkom savjetovanju rukovodilaca partizanskih odreda Dalmacije, održanom na Vještica Gori 2. VI. 1942, zaključeno je, da se od tih partizanskih jedinica formiraju krupnije partizanske jedinice: bataljoni i odredi.

Maks Baće je na tom savjetovanju dobio zadatak da odmah formira Prvi dalmatinski udarni bataljon. Radi toga je 8. VI. naređeno Kamešničkoj, Svilajskoj i Dinarskoj četi da se što prije prikupe u selu Polače, zaselak Mirkovići, na mjestu zvanom Podić. Na tome mjestu formiran je 18. VI. Prvi dalmatinski bataljon od tri čete. Povodom formiranja bataljona Štab IV. operativne zone izdao je slijedeću naredbu:

»ŠTAB IV. OPERAT. ZONE«

Broj 130/42

18 juna 1942 g.

NAREDBA BROJ 8

I. — Današnjim danom formira se Prvi dalmatinski udarni bataljon.

II. — Za komandanta bataljona imenuje se drug Milan Dokić¹, a za političkog komesara drug Danilo Smiljanić², za zamenika komandanta drug Marijan Bilić³.

III. — Bataljon će u prvo vreme imati tri čete. Za komandira prve čete imenuje se drug Čabo Vito⁴, za komesara drug Nuriya Dugi⁵. Za komandira druge čete imenuje se drug Bašić Dujo, a za komesara drug Dude Branko. Za komandira treće čete imenuje se drug Martinić Pero⁶, a za komesara drug Jelić Slavko.

¹ Partizansko ime narodnog heroja Ante Jonića.

² Poginuo u borbi za oslobođenje Jajca 1942.

³ Narodni heroj Božo Bilić-Marijan poginuo je decembra 1942 kod Jajca u borbi s Nijemcima kao komandant Prve dalmatinske NOU brigade.

⁴ Poginuo u II. neprijateljskoj ofanzivi.

⁵ Poginuo u istočnoj Hercegovini 1943.

⁶ Poginuo u centralnoj Bosni 1943.

IV. — Štab bataljona organizovaće u svim četama četnu komoru s kojima će jedinstveno upravljati intendant, oficir drug Dušan Kotaraš.

V. — U svakoj četi organizovaće se sanitetska služba, a odgovoran za svu sanitetsku službu u celom bataljonu biće sanitar druge čete drug Zoran Strožar.

VI. — Štab bataljona biće direktno odgovoran i slaće izveštaje i primati naređenja od Štaba IV Operativne zone.

VII. — Ova naredba neka se pročita pred čitavim bataljonom.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar
Milić s. r.

Komandant
(na terenu)

Formiranje Prvog dalmatinskog udarnog bataljona predstavljalo je značajan korak u daljem razvoju oružane borbe na području srednje Dalmacije.

Štab IV. zone namijenio je štabu bataljona zadatak, da stalno i nezavisno od terena vrši prepade na neprijatelja, da ga napada brzo i iznenada ondje, gdje je najosjetljiviji. Štabu bataljona naređeno je da preko sela Polače upadne u Kosovsku Dolinu, postavi zasjede na cesti Knin-Drniš i Drniš-Vrlika i razruši željezničku prugu Knin-Split, a zatim se prebaci na područje Mošća radi djelatnosti u općini Muć i u Kaštelanskoj Zagori.

»Politički rad u svima selima osnovni je preduslov za bilo kakav trajni uspjeh. Zato ćete sve svoje snage dati za usmenu i pismenu propagandu, za istinsko približavanje narodu. Vi narod morate uvjeriti u potrebu oružane borbe i podnošenje žrtava ako se želi postići pobjeda. Stalno mu morate ukazivati da se sad vode odlučujuće borbe u našoj zemlji. Na prvom terenu (misli se na Kosovsku Dolinu; D. P.) otvoreno morate raskrinkavati Paju Popovića kao italijanskog agenta. Komesar i čitav štab bataljona budno će paziti na konkretni politički razvitak na tome terenu za vrijeme njihovog boravka i preduzimati potrebne političke a i vojne mjere«⁷.

Bataljon se 18. VI. prebacio u rejon s. Polače odakle se povezao s partijskom organizacijom s. Biskupija. Prema dogovoru sa sekretarom partijske ćelije Mijom Bukarovićem izrađen je plan za razoružanje četničkih jedinica Paje Popovića. Prema tom planu članovi Partije i simpatizeri sa tog terena noću 18/19. VI. imali su da budu navodno kao četnici na osiguranju štaba Paje Popovića, koji se nalazio u s. Biskupija. Kad članovi Partije i simpatizeri budu na osiguranju, Udarni bataljon će izvršiti napad na četnički štab, razoružati četnike, a Popovića uhvatiti i sprovesti u štab Zone. Da ne bi došlo do zabune, ugovoreni su znaci raspoznavanja s onima, koji će biti na osiguranju.

Noću 18/19. VI. u 21 sat, Udarni bataljon je opkolio s. Biskupiju. Kako su se na osiguranju nalazili oni, koji su predviđeni, straža pred štabom Paje Popovića razoružana je bez ikakvih poteškoća. Poslije toga, grupa partizana, na čelu s komandantom A. Jonićem i zamjenikom komandanta bataljona M. Bilićem, upala je u sobu, gdje je Popović spavao, i zatekla ga na spavanju. Jonić ga je probudio i saopćio mu, da im je naređeno, da ga sprovedu u štab IV. operativne zone. Dok su se oko toga prepirali, Popović je iskoristio malu

⁷ Naredba Štaba Četvrtre Operativne zone br. 131 od 18. VI. 1942, arhiv Vojnoistoriskog Instituta.

neopreznost partizana, skočio s kreveta i dograbio puškomitraljez, koji se nalazio u neposrednoj blizini kreveta. Međutim, Bilić ga je ubio hicem iz pištolja prije nego što se mogao poslužiti mitraljezom.⁸

Iste noći uhvatili su dijelovi Udarnog bataljona u s. Markovcu odbjegle »umjerene četnike« iz Knina: Branka Berića, Petra Bjegovića, Ljubomira Jovića, Nenada Sinobada i druge. Tom prilikom zarobljen je i Popovićev lični sekretar Davor Tripalo.

Sutradan poslije likvidacije Paje Popovića, 19. VI., stupilo je dobrovoljno u partizane oko 120 boraca iz s. Biskupije i s. Orlića, ali su u partizanima ostali samo oni, koji su imali oružje. I s ostalog područja Kosova priliv se novih boraca znatno povećao. Poslije uspješno izvršenog zadatka udarni bataljon zaposio je položaje prema Kninu iznad s. Markovca, Orlića i Biskupije.

Jedna desetina 3. čete Udarnog bataljona postavila je 19. VI. zasjedu na željezničkoj pruzi s. Kaldurma-s. Kosovo. Oko 15 sati istog dana upala je u zasjedu talijanska motorna drezina sa 15 vojnika. Tom prilikom ubijeno je 6 i zarobljeno 7 vojnika, a dvojica su uspjela da pobjegnu. Slijedećeg dana, 20. VI., dva voda 2. čete postavila su zasjedu u s. Ramljane na cesti Drniš-Knin, ali je zasjeda primijećena i napadnuta od jakih talijanskih snaga. Zbog toga su se vodovi morali povući u s. Markovac.

II.

U isto vrijeme, kad su poduzete mjere za formiranje Prvog udarnog bataljona, izdata je naredba Mosorskom odred i Rogozničkoj četi da se prebace na sektor Dinare. Te su se jedinice doista prebacile na Dinaru, i od njih je 21. VI. formiran Drugi srednjodalmatinski udarni bataljon od tri čete sa 170 boraca. Za komandanta bataljona postavljen je Srećko Rejić, a za političkog komesara Ante Roje. Već 22. VI. prebacio se bataljon na Svilaju u predjelu s. Miočić, kod Ajdića staja, gdje je uspostavio vezu s Prvim udarnim bataljonom. Tada se kod toga bataljona nalazio Vjeko Baričić, koji je bio predviđen za komandanta Srednjodalmatinskog odreda.

Odmah po dolasku Drugog bataljona u predio Svilaju, prema instrukcijama političkog komesara IV. zone Maksa Baće, Vjeko Baričić naredio je Drugom bataljonu, da se prebaci na područje Kosova. Baće je 23. VI. stigao u s. Markovac, kamo je stigao i Drugi udarni bataljon. Tom je prilikom Baće formirao štab Srednjodalmatinskog NOP Odreda: za komandanta postavljen je Vjeko Baričić, a za političkog komesara Ante Roje; za zamjenika komandanta Marijan Bilić, a za intendanta Dušan Kotaraš. Dužnost oficira štaba preuzeo je Vjeko Širinić, učitelj iz Drniša. U sastav odreda ušli su Prvi i Drugi srednjodalmatinski udarni bataljon.

⁸ Tim prepodom željelo se iznenaditi Paju Popovića, uhvatiti ga i odvesti u sjedište štaba Zone, gdje bi se ispitale eventualne forme zajedničke borbe protiv okupatora. Njemu su i ranije slati pozivi na pregovore s partizanima, a u mjesecu maju upućen mu je Duško Damjanović, sekretar partijske jedinice kninskog NOP Odreda, sa zadatkom, da pridobije Popovića za saradnju u borbi protiv okupatora. Međutim, Popović je vješto odugovlačio ove pregovore, održavajući stalnu vezu s italijanskom komandom u Kninu. Bilo je jasno, da se Popović može pobediti za NOP jedino pri-silnim putem, i zbog toga je organiziran ovaj prepad.

Poslije likvidacije Paje Popovića, četnici Momčila Đujića i Mane Rokvića, uz pomoć Talijana, nastoje svim silama da prodru na područje Kosova i povrte poljuljane političke pozicije. Oni su povelili svestranu propagandu. Odštampali su na hiljade letaka; te su letke talijanski avioni rasturali po selima, koja su kontrolirali partizani. Pored toga, proturali su ih noću preko svojih povjerljivih ljudi. Paralelno s njihovom lažnom propagandom, užurbano su vršili vojne pripreme. U tu svrhu povukli su svoje snage sa položaja Like i iz Bosanskog Grahova, koje su Talijani prebacili svojim kamionima u Knin radi napada na područje Kosova.

Pred tek formiranim Štabom Srednjodalmatinskog odreda ležali su složeni zadaci. Štab je poduzeo izvjesne majere, u prvom redu političke, radi suzbijanja četničke propagande, a bataljoni su se pripremali za odbijanje četničkih napada.

Četničke Rokvićeve snage poduzele su iz Knina napad na Prvi bataljon i 23. VI. izbile u s. Orlić. U selu su strijeljali nekoliko seljaka i simpatizera i izvršili druge zločine nad mirnim stanovništvom. Po zauzimanju s. Orlića produžili su napad prema s. Biskupiji. Međutim, na položaju kod zaseoka Pliški dočekao ih je Prvi bataljon i potisnuo prema Kninu. Ostale četničke snage nastavile su pritisak na partizanske položaje na području Kosova.

Prema zamisli komesara IV. zone i štaba odreda trebalo je u to vrijeme da na to područje stigne s Promine radi suradnje i borbe protiv četnika bataljon »Bude Borjan« iz Sjeverne Dalmacije⁹.

Dok su četnici vršili pritisak i vodili borbu s jedinicama Srednjodalmatinskog odreda, Talijani i domobrani koncentrirali su jake snage u Kninu i zaposjeli cestu Drniš-Knin, s namjerom da ne dopuste Prvom dalmatinskom bataljonu i bataljonu »Bude Borjan« da se spoje u rejonu Kosovske doline. Talijanske snage poduzele su demonstrativan napad na zaselak Mirkovići (logor Prvog bataljona), s. Kosovo s namjerom da odvrte pažnju s glavnog pravca napada s. Orlić-Kozjak. Napad je započeo 25. juna oko 6 ujutro uz artiljerijsku podršku s položaja kod željezničke stanice Kosovo i s. Kaldrome. Kako su dobro poznavali ovaj teren, četnici su noću 25/26. VI. izbili i zaposjeli Bat (trig. 1207) i slijedećeg dana, 26. juna, oko 8 sati izvršili napad na položaje 3. čete Prvog bataljona. U borbi protiv četnika angažovan je cijeli Prvi bataljon osim grupe novih boraca predviđenih za formiranje omladinske čete. Prvi bataljon je napao četnike s položaja sjeverno s. Orlić-Biskupija-Polača. Energičnim napadom 3. čete, četnici Mane Rokvića zbačeni su sa Bata (trig. 1207) i potisnuti prema s. Polači uz velike gubitke.

Potiskivanjem četnika otklonjena je opasnost od opkoljavanja. Oko 13 sati istog dana četnici Mane Rokvića ponovili su napad od s. Polače prema planini Kozjak. Istodobno su četnici popa Đujića uz podršku jake artiljerijske

⁹ U to vrijeme je Štab IV. operativne zone uputio sjeverno-dalmatinski bataljon »Bude Borjan« s područja Promine sa zadatkom da razbije tamošnja neprijateljska uporišta. Po izvršenju tog zadatka bataljonu je naređeno da se uputi prema Kosovu i zajedno s jedinicama Srednjedalmatinskog odreda poduzme ofanzivnu djelatnost prema Petrovu Polju i Muću.

Međutim, bataljon je naišao na mnogo jači otpor na području Promine nego šta se očekivalo. On je ovdje vodio teške i duge borbe s udružen m neprijateljskim snagama. Pred nadmoćnijim snagama neprijatelja bio je prisiljen da se povuče prema Bukovici, ne uspostavivši vezu s jedinicama Srednjedalmatinskog odreda.

vatre poduzeli napad od s. Orlića i s. Biskupije. Talijanske jedinice također su počele da nastupaju prema partizanskim položajima od s. Siverić, s. Koso, s. Ramljane u pravcu s. Markovac, gdje se nalazio štab Srednjodalmatinskog odreda. Štab odreda naredio je Drugom udarnom bataljonu da posjedne položaje na Kozjaku k. 370-k. 426-k. 805. Oko 14 sati četnici Mane Rokvića uspjeli su ovladati Oštrom Glavicom (k. 543), a četnici popa Momčila Đujića kotom »Orlovica«, dok je 3. četa Prvog bataljona vodila upornu borbu za Bat (trig. 1207). U najkritičnijem momentu komandant Prvog bataljona Ante Jonić izvršio je svojim bataljonom juriš pravcem k. 543 i 1207. Ovim jurišem četnici su ponovo potisnuti prema s. Polači, a zatim su 2. i 3. četa Prvog bataljona nastavile goniti neprijatelja preko Pakova Brda u pravcu Knina. Razbijanjem četnika Mane Rokvića ugroženo je i lijevo krilo četnika Momčila Đujića, pa su se i oni povukli prema s. Potkonje i s. Vrbniku. Međutim, kad su četnici potisnuti, komandant Srednjodalmatinskog odreda Vjeko Baričić naredio je Drugom bataljonu da se s Kozjaka povuče preko Štikovačkih staja i Cetinske doline k s. Uništima. O povlačenju Drugog bataljona nije izvijestio štab Prvog bataljona, pa se zbog toga morao kasno noću povući istim pravcem i Prvi bataljon.

U tim borbama pretrpjeli su četnici težak udarac, a jedinice Mane Rokvića naprosto su desetkovane. Ubijeno je 87 četnika, a broj ranjenih bio je mnogo veći. I partizanske snage imale su teških gubitaka: 25 mrtvih i 25 ranjenih. Ali je teže od toga bilo bezrazložno napuštanje Kosova, gdje je počelo jako političko previranje u korist NOV.

Poslije odstupanja partizanskih jedinica četnici su zaposjeli sva sela na području Kosova i izvršili mnoga zvjerstva. Iskorišćujući raniji utjecaj Paje Popovića, oni su uspjeli mobilizirati u svoje redove izvjestan broj seljaka, preko kojih su stalno vršili jak pritisak na narodne mase. Zbog toga je to područje postalo jedno od najjačih četničkih uporišta u čitavoj Dalmaciji. Pop Momčilo Đujić prenio je, uz saglasnost Talijana, svoj štab u Kosovo i na tom području uveo svoju strahovladu.

Jedinice Srednjodalmatinskog NOP odreda izbile su 27. juna preko Cetine u selo Unište. Tu je reorganizovan štab odreda: smijenjen je dotadašnji komandant Baričić i naredbom štaba IV. Operativne zone od 18. jula preuzeo dužnost komandanta Marijan Bilić, a zamjenika komandanta Branko Dude, koji je od nekoliko dana ranije vršio dužnost komandanta Prvog udarnog bataljona. Za obavještajnog oficira odreda postavljen je Ivan Grubiša, za intendanta Petar Tomić¹⁰, a za pomoćnika intendanta Marin Sirotković¹¹. Za privremenog komandanta Prvog bataljona postavljen je Duje Bašić, za operativnog oficira Vjekoslav Baričić. Ante Jonić je upućen u oficirsku školu Glavnog štaba Hrvatske u Korenicu. U to vrijeme u s. Uništa je stigla grupa novih boraca iz Splita i oni su raspoređeni u oba bataljona. Pri štabovima bataljona formirani su, radi nedostatka oružja, pomoćni radni vodovi od 25 boraca bez oružja.

I u štabu IV. operativne zone izvršene su neke izmjene. Za političkog komesara postavljen je Ivica Kukoč, a Maks Baće primio je dužnost operativnog oficira. Vice Buljan imenovan je oficirom pri štabu Zone.

¹⁰ Poginuo u V. neprijateljskoj ofanzivi 1943.

¹¹ Poginuo u istočnoj Bosni.

Poslije kraćeg odmora, Prvi udarni bataljon opkolio je 4. jula s. Cetine i razoružao tamošnje seljake, koji su juna mjeseca po odobrenju štaba IV. operativne zone primili oružje od Talijana. Tom je prilikom zaplijenjeno 75 pušaka i velik broj puščane municije. U selu je zatim održan narodni zbor, na kome je ponovo formirana Cetinska seoska četa od 30 boraca. Za komandira je postavljen Lazar Preočanin, a za političkog komesara Ilija Vranješ. Četa je dobila zadatak da brani svoje selo od ustaških napada iz s. Kijeva ili Vrlike i da štiti s. Uništa s juga, jer je u tom selu smještena baza Srednjodalmatinskog odreda.

Po izvršenoj akciji u s. Cetini, Prvi i Drugi bataljon poduzeli su napad na s. Ježević, gdje se nalazila jaka seoska milicija pod komandom talijanskog garnizona u Vrlici. Bataljoni su 5. jula opkolili selo i koncentričnim napadom razbili seosku miliciju, koja je pružila naročito jak otpor u zaseoku Božinovići. Razbijena, povukla se prema Vrlici. Glavar s. Ježević Ivan Božinović sa svojim najodanijim ljudima pucao je i u svoje seljake, kad bi ovi stupali u razgovor s partizanima. U borbi su ubijena 4 milicionera, a zaplijenjeno je 17 pušaka, ali su i partizani imali 3 mrtva i 4 ranjena. U selu je konfiskovana pokretna imovina ustaša.

Sutradan, 6. jula, Prvi udarni bataljon poduzeo je pokret u pravcu istoka, napao i razbio snage ustaške milicije u s. Čubrice i s. Modraš, i ponovo se prebacio u blizinu komunikacije Knin-Sinj.

Drugi bataljon se iz s. Ježević prebacio u s. Koljane, gdje je porušio kameni most na r. Cetini i postavio zasjedu prema Sinju.

Prvi udarni bataljon povratio se 9. jula u s. Uništa radi odmora, poslije čega je dobio zadatak da pomogne bataljonu »Starac Vujadin«, koji je branio oslobođenu teritoriju od talijanskih upada iz Bosanskog Grahova na položajima kod sela Crni Lug.

III.

Stalna partizanska aktivnost i uspjesi, postignuti u posljednjim borovima, podigli su ugled partizana u narodu. U narodnim se masama osjećalo sve jače previranje, i nove su grupe boraca stalno pristizale. Sve je to pokolebalo političke pozicije okupatora na tom području.

Ishrana naših jedinica na tom području bila je više negoli teška, kuhinja nije uopće radila, a borci su za obrok dobivali po pregršt žita, najčešće raži. »Ovdje niko nije večerao — piše u jednom izvještaju iz toga perioda. — U zoru u dva sata poslaćemo vam 190 porcija brašna, 90 pošaljite drugu komandantu Drugog bataljona, 80 mislim da će biti dovoljno drugu komesaru odreda, ostatak će ostati za vas, a vi ćete nam javiti je li bilo dovoljno. U svakom slučaju računajte i obavijestite druga komandanta i komesara odreda, da hrane za sada nema. Vjerujem da će sjutrašnja večera biti osigurana svima.«¹²

U tako teškoj situaciji postavljeno je u prvi plan pitanje ubiranja žetve. Zbog toga je štab IV, operativne zone odlučio da, koliko je to moguće, angažuje sve raspoložive snage radi ubiranja žetve. Drugi bataljon dobio je zadatak da brani prilaze selima uz r. Cetinu, a prvi bataljon da izvrši napad

¹² Pismo štaba IV. operativne zone br. 276 od 11. jula 1942.

s Uništa na ustaški zaselak Glavaš (jugozapadno od s. Uništa). Usto su bataljoni dobili zadatak da angažuju seljake s. Uništa i s. Cetine da obave žetvu.

Neprijatelj je preko obavještajne službe saznao za tešku situaciju, u kojoj se odred nalazi, pa je odlučio da jakim snagama, uz pomoć seoske i ustaške milicije, izvrši napad na partizanske snage; za napad su angažovane neprijateljske snage iz Sinja, Vrlike i Bosanskog Grahova. Osim Talijana bilo je među njima ustaša, domobrana, četnika i seoske milicije.

Osnovna zamisao neprijatelja je bila, da na području Vještića Gora-Troglav (k. 1890) okruži i uništi snage Srednjodalmatinskog odreda. Tu svoju zamisao namjeravao je neprijatelj ostvariti u dvije faze. U prvoj odlučio je da jakim snagama iz Sinja ovlada Kamešnicom i preko s. Vrdova s juga prodre na Vještića Goru i Troglav (k. 1890). Istodobno će svojim snagama iz Vrlike, uz pomoć ustaških i domobranskih jedinica i seoske milicije, napasti na partizanske položaje Modraš-Previjes-Bravčev Dolac, potisnuti partizane i nastaviti nadiranje prema Vještića Gori. Uporedo s ovim napadima, njegove snage iz Bosanskog Grahova, pomognute četnicima, poduzet će napad duž komunikacije Bosansko Grahovo-Livno, zauzeti Crni Lug i s. Sajković i tako sa sjevera napasti Troglav (k. 1890) i Vještića Goru.

U drugoj fazi je predvidio da koncentričnim nastupanjem svih snaga stegne obruč oko partizanskih snaga na sektoru Vještića Gora - Troglav i da ih na tom području uništi.

Neprijatelj je za taj napad angažovao slijedeće snage: 2. i 3. bataljon 152. i 3. bataljon 151. pješadijskog puka divizije »Sassari« iz Bosanskog Grahova; 2. bataljon 25. i 2. bataljona 26. pješadijskog puka divizije »Bergamo«, 3. bataljon 89. legije crnih košulja, 81. artiljerijski divizion, vod bacača plamena, tenkovsku četus linije Vrlika—Sinj. Od ustaško-domobransko-četničkih snaga prikupljeno je u s. Otišić 50 četnika i 100 oružnika i milicionera iz sela na cesti Sinj-Vrlika¹³. U tom su napadu Talijani angažovali avijaciju s aerodroma u Zemunik i Mostaru.

Štab IV. Operativne zone na vrijeme je uočio namjere neprijatelja i odlučio da snagama Drugog bataljona i dijelovima Prvog drži položaje s. Modraš-zaselak Bravčev Dolac; da s Vrdovskim vodom, ojačan grupom od 30 novopridošlih partizana, brani prilaze od s. Vrdova prema Vještića Gori, a da dijelovima bataljona »Starac Vujadin« i 3. četom Prvog udarnog bataljona brani s. Crni Lug i s. Sajković i da ne dopusti neprijatelju da ovlada Livanjskim Poljem i odsječe jedinice IV. operativne zone od snaga V. Krajiškog odreda.

Prema utvrđenom planu, neprijateljske snage prešle su u napad 10. jula u 6 sati ujutro; napad je izvršen uz podršku avijacije, artiljerije i tenkova.

»Navala je započela 10. jula sa bokova iz Grahova i ceste Sinj-Livno. Grahovska kolona prošla je kroz teren naših oslobođenih sela bez ikakvog otpora i duboko prodrla. Kolonama koje su dolazile sa ceste Sinj-Livno iz Bajagića i Bitelića sa uspjehom se odupirao sam jedan naš vod od 15 drugova. U središtu prema kojem su se kretale ove trupe nalazio se je sam naš Štab, ekonomat i ambulanta sa preko 20 ranjenih i bolesnih. Na raspoloženju

¹³ Podaci iz Operativnog izvještaja talijanske divizije »Sassani« i divizije »Bergamo« za mjesec juli 1942, Arhiv V. I. I., K. 1321—1346.

su stajale samo 30 pušaka. Tokom noći od 10/11. hitno je pozvana pomoć od 10 boraca. Njih 40 sutradan uspostavili su front na čitavom nizu čuka na lijevom krilu prema Vrdovu. Na desnom krilu iz Koljana neprijatelj je uspio izbaciti naše sa raznih položaja, tako da je došlo do dezorganizacije čitavog tog sektora. Malom pomoći i energičnim mjerama tokom poslijepodneva i taj je front bio ustaljen. Istoga dana na cesti s. Bos. Grahovo-Sajković jedna četa Prvog dalmatinskog udarnog bataljona postavila je zasjedu koja je sa uspjehom likvidirala dva talijanska kamiona, 10 neprijateljskih oficira i vojnika ubila, a 11 vojnika zarobila skupa sa tri puškomitraljeza i 23 puške. Karakteristično je da su neki talijanski vojnici poslije jednog sata borbe pucali u svoje oficire.¹⁴

Talijanski izvještaji govore o početku »napada na Vještića Goru« dana 11. jula 1942; dan ranije, tj. 10. jula, smatraju kao vrijeme dovođenja jedinica na polazne položaje za napad.

U jednom izvještaju o borbama vođenim u toku 11. jula kaže se slijedeće:

»Desna kolona sukobila se kod Previše s ustanicima, koji su odbačeni od tog mjesta i od k. 942, i stigla danas na k. 1273 nastavljajući dalje. Lijeva kolona, sa Kostići, stigla danas na k. 1036, nanoseći neprijatelju gubitke od 24 mrtvih. Kolona, koja dolazi sa sjevera, bori se s ustaničkim grupama, koje bježe iz Kazanci (tu konstataciju treba upamtiti, da se vidi, što će biti dva dana kasnije; primj. D. P.). Započet je pokret prema Vještića Gori. Artiljerija i avijacija intervenirali su na ciljeve centralne zone.«¹⁵

O daljim borbama na tom području kaže izvještaj štaba IV. operativne zone slijedeće:

»Već se tog dana jasno vidjelo da nam neprijatelj u namjeri zaokružavanja nameće frontalnu borbu. On je navaljivao sa brojnim snagama, sa minobacačima, topovima, avijacijom, a na Livanjskom Polju i sa tenkovima. Mi smo tu frontalnu borbu ipak morali prihvatiti. Nije se radilo o tome da spasemo ranjenike i bolesne, kao i tehnički aparat, što je uostalom sve bilo na vrijeme i disciplinovano evakuirano, nego o tome da im onemogućimo da se spoje sa svojim snagama iz Livanjskog Polja, jer bi na taj način uspostavili vlast u dosadašnjim oslobođenim selima i nama potpuno onemogućili boravak u ovoj planini.

Trećeg dana borbe neprijatelj nas je više i više stezao navaljujući s jedne strane bjesomučno i na juriš uz pomoć i ustaških i četničkih snaga. S druge strane za zauzimanje pojedinih kota upotrebljavao je kombinovane snage minobacača, topova, avijacije i pješadije. Bila je to slika pravog rata. Naša prednost je bila u tome što smo se iz dana u dan sve bolje organizovali tako da nas trećega dana usprkos velikih pokreta i navala ništa nije moglo iznenaditi. Čitav front smo razdijelili na tri sektora i na čelo im postavili komandante koji su nas stalno obavještavali, tako da smo svuda i na vrijeme mogli davati potrebnu pomoć i pravovremene naredbe. Nije bilo dezorganizovanosti niti panike. Kuhinja je u cijelosti funkcionirala, avijacija nije ništa naškodila.

¹⁴ Izvještaj štaba IV. Operativne zone (bez broja) od 17. jula 1942, upućen Glavnom Štabu NOPO Hrvatske, Arhiv V. I. I.

¹⁵ Operativni dnevnik Druge Italijanske armije za mjesec juli—avgust, Arhiv V. I. I.

Poslije tri dana takovih borbi neprijatelj se naglo u noći između 12. i 13. sa svojih položaja izgubio. Mi smo uspjeli da mu u povlačenju postavimo samo jednu malu zasjedu, koja je imala uspjeha.

Međutim, na Livanjskom Polju su se borbe nastavile tokom čitavog 13. jula. Talijanima i četnicima došlo je u pomoć 12 tenkova da bi osigurali njihovo povlačenje. No ipak naše zasjede su ih omele tako da je veliki broj talijanskih vojnika svršio u močvari u kojoj su zaglibili, gdje su sasma sigurno mnogi od njih poginuli i gdje su naši 14. jula zarobili 27 vojnika sa jednim potporučnikom...

Time je ova navala neprijatelja likvidirana. Naše držanje imalo je uspjeha i dosta dobrih strana. No i loših je bilo također. U prvom redu snage bataljona »Starac Vujadin« nisu bile odlučne...¹⁶

Partizani nisu iskoristili težak položaj Talijana u močvari istočno od s. Crni Lug, ali je tim porazom ipak propao plan Štaba 18. armijskog korpusa, da likvidira i uništi partizanske jedinice u Dalmaciji. Uбудуće će taj korpus primjenjivati protiv partizana drugu taktiku.

Evo što o tim borbama kaže komandant 2. Talijanske armije general Roata:

»Komunističke bande prerasle su u ozbiljnije oružane grupe, dobro organizovane i solidno naoružane, koje imaju jaku disciplinu i velik moral. To nisu više neorganizovane skupine odmetnika, protiv kojih se mogu poduzimati policijska gonjenja. Oni su sposobni da zadaju mnogo brige i regularnim trupama, pa se napad protiv ovih sada udruženih skupina mora vršiti ozbiljnim vojničkim pripremama i jačim snagama. Postoji vjerojatnost, da će oni u svojim napadima postati sve drskiji, pa se može očekivati da će još ozbiljnije ugroziti naše položaje. Zbog toga je nužno pojačati budnost i u svemu se pridržavati mojih uputstava A 20 B. P. od 3. maja tekuće godine, t. j. ne izlažući manje snage mogućnostima lakog uništenja.«¹⁷

Inicijativa je poslije ovih uspjeha prešla u ruke dalmatinskih partizana. Oni će odsada povesti još uporniju borbu protiv okupatora, dok će talijanske snage, prema uputstvima štaba 2. armije, prići izgradnji fortifikacijskih utvrđenja oko svojih garnizona u Dalmaciji. Najmoderniji forovi, bunker i od armiranog betona, utvrđenja mitraljeskih gnijezda, položaji za baterije, gradske mitnice uskoro su nikli oko svakog mjesta, gdje su se nalazile njihove vojne ili policijske snage. Pokreti motorizacije i pješadije vršit će se uбудуće samo u jačim skupinama i to samo danju i pod jakim osiguranjem tenkovskih jedinica i blindiranih kola. Sama ta činjenica dovoljno jasno govori, da se borba u Dalmaciji još više rasplamsala i da je partizanska taktika pokazala premoć nad šablonima fašističkih jedinica.

Talijani su u borbama na Dinari imali slijedeće gubitke: 4 oficira i 27 vojnika ubijeno, 5 oficira i 73 vojnika ranjeno i 1 oficir i 48 vojnika nestalo, od kojih je 38, zajedno s oficirom, zarobljeno¹⁸. Zaplijenjene su velike količine ratnog materijala, uz ostalo 4 mitraljeza i 9 puškomitraljeza, 2 mino-

¹⁶ Izvještaj Štaba Četvrte operativne zone od 19. jula 1942. godine, Arhiv V. I. I.

¹⁷ Raspis štaba 2. Armije broj 3740 prot. op., Arhiv V. I. I.

¹⁸ Podaci iz talijanskog izvještaja: Operativna aktivnost divizije »Sassari« u toku jula i divizije »Bergamo« iz istog mjeseca, Arhiv V. I. I.

bacača i velika količina municije, i 6 kamiona, a oštećen je 1 top. Partizani su imali 10 mrtvih i oko 30 ranjenih¹⁹.

Poslije razbijanja neprijateljske ofenzive, naše su jedinice opet zauzele izgubljene položaje i poduzele mjere da osiguraju žetvu. Za žetvu u Vrdovu i Bračevu Docu organizirana je posebna jedinica, partizanska grupa od 60 do 70 partizana, pod rukovodstvom komandira zaštitne čete štaba IV. zone Ivana Perkovića. Ta je grupa zaposjela položaje na liniji Bračev Dolac-Debelo Brdo (trig. 1251) -Privija (k. 1066)-Jelinjak (k. 1123). Žetva u s. Ježević, s. Modraš i sjevernom dijelu s. Koljana osiguravao je Prvi udarni bataljon. a žetvom je rukovodio Leo Geršković. U s. Uništa i s. Glavašu žetvu je osiguravao Drugi bataljon pod rukovodstvom Marina Sirotkovića.

Stalan priliv novih boraca iz dalmatinskih gradova još je više otežao ionako vrlo slabu ishranu, ali je to omogućavalo formiranje posebnih partizanskih grupa, koje su isključivo vodile računa o žetvi.

U štab IV. zone stigla je 21. jula grupa partizana na čelu s Antom Jonićem, koji su završili oficirski kurs pri Glavnom štabu Hrvatske u Korenici (Lika). Po dolasku u Zonu raspoređeni su na svoje ranije dužnosti, pa je Jonić ponovo preuzeo dužnost komandanta Prvog udarnog bataljona, a Duje Bašić, koji je dotada vršio tu dužnost, razriješen i upućen na planinu Moseć, sa zadatkom da organizira »leteću čet«.

Njoj je postavljen zadatak da djeluje u zaleđu Kaštelanske Zagore.

Nekoliko dana kasnije, 23. jula 1942, štab IV. Operativne zone pozvan je na sastanak u s. Bastase u Livanjskom Polju. Sastanku su, pored operativnog oficira Maksa Baće i komandanta IV. operativne zone Vicka Krstulovića, prisustvovali predstavnik štaba Petog krajiškog odreda Miro Višić i komandant bataljona »Starac Vujadin« Cvijko Orašić. Sastanku je trebalo da prisustvuje i zamjenik komandanta Operativnog štaba za Bosansku Krajinu Slavko Rodić, ali on zbog bolesti nije došao. Na sastanku je raspravljano pitanje formiranja partizanskog odreda na sektoru Livno-Duvno-Glamoč. Predloženo je, da u njegov sastav uđu dva bataljona iz IV. operativne zone i dva bataljona iz sastava Petoga krajiškog odreda. Taj bi odred bio pod komandom štaba IV. operativne zone. Zaključeno je nadalje, da se odred formira nakon oslobođenja Livanjske Doline, za što su u to vrijeme vršene pripreme. Međutim, odlukom Vrhovnog štaba od 19. augusta bataljon »Starac Vujadin« ušao je u sastav Petoga krajiškog odreda, a kako je on bio predviđen da uđe u sastav novoformiranog odreda, taj odred nije bio ni formiran.

IV.

Sredinom mjeseca jula glavnina partizanskih snaga pod komandom Vrhovnog štaba izbila je na liniju Kupres-Šujice-Duvno. Treći bataljon 1. proleterske brigade uspostavio je vezu s 2. četom bataljona »Vojin Zirojević« u rejonu s. Vukovsko, zapravo s 2. vodom ove čete, koji se nalazio u s. Ravnom i s. Riliću. Veza je uspostavljena prilikom napada 1. proleterske brigade na s. Stitić. Preko 1. proleterske brigade, Vrhovni komandant drug Tito pozvao

¹⁹ Izvještaj štaba IV. operativne zone od 19. VII. 1942.

je u Vrhovni štab rukovodioce Partije i partizanskih jedinica s područja Livna. U to vrijeme komandant bataljona »Vojin Zirojević« bio je Milan Manojlović, a sekretar OK za Livno Edo Santini. Oni su pozvani da upoznaju VŠ sa situacijom na svom području; to je bilo potrebno radi toga, što je VŠ razrađivao plan za dalju djelatnost na tom teritoriju.

Dolazak proleterskih jedinica u kraj oko planine Cincar znatno je olakšao težak položaj bataljona »Vojin Zirojević«. Stanovništvo je ondje mješovito; prema Prozoru preovlađuju Srbi, a prema Janju muslimani. I jedni i drugi bili su uglavnom pod utjecajem četnika ili ustaša. Drenovićeви četnici pretendovali su na srpski živalj, ustaše iz Prozora, Duvna, Livna, Šujice, Kupresa i okoline imali su dosta jak utjecaj na muslimansko stanovništvo. Upravo dolazak Vrhovnog Štaba, proleterskih i udarnih brigada na to područje značio je preokret u situaciji na terenu u našu korist.

Primivši obavještenje da su pozvani u Vrhovni štab, komandant bataljona »Vojin Zirojević« i sekretar OK Livno uputili su se odmah preko Vukovskog u Prozor, gdje su dobili vezu i zatim stigli u Vrhovni štab. Vrhovni komandant drug Tito interesovao se za cjelokupno, kako partijsko tako i vojničko, stanje u čitavoj Dalmaciji. Posebno ga je interesovalo, kolike su partizanske snage u Dalmaciji i gdje drže položaje prema Livnu i Glomaču. Preko Eda Santinija Vrhovni štab je uputio poziv komandantu IV. operativne zone Vicku Krstuloviću, organizacionom sekretaru PK KPH za Dalmaciju Ivanu Amuliću i operativnom oficiru štaba IV. operativne zone Maksu Baću, da odmah dođu na sastanak u sjedište Vrhovnog štaba.

U jednoj planinskoj kući na planini Cincara blizu D. Malovana održan je 26. jula sastanak. Na njemu su komandant i operativni oficir štaba IV. operativne zone izvijestili Vrhovni štab o stanju partizanskih jedinica u Dalmaciji i njihovoj perspektivi, o stanju partijske i skojevske organizacije, o političkoj situaciji, snagama okupatora, ustaša, domobrana i četnika i o zločinima okupatora u Dalmaciji. Predstavnici IV. operativne zone istakli su, da im nedostaju vojni kadrovi i da im je potrebna pomoć od Vrhovnog štaba.

Na sastanku je zaključeno, da se u Dalmaciji priđe formiranju udarnih brigada, koje ne će biti vezane za određeni teren. Također je zaključeno, da se odmah pristupi likvidaciji neprijateljskih garnizona u Livnu i Duvnu i da se preko toga teritorija uspostavi veza s hercegovačkim i južnodalmatinskim partizanskim snagama. Na sastanku je odlučeno, da dužnost načelnika štaba IV. operativne zone preuzme Velimir Terzić, dotadašnji zamjenik komandanta 5. crnogorske brigade²⁰.

Poslije sastanka u Vrhovnom štabu izrađen je plan za napad na Livno i Duvno. Jedinice Srednjojodalmatinskog odreda dobile su zadatak, da zatvore pravac Sinj-Livno i spriječe mogućnost izvlačenja opkoljenih neprijateljskih snaga kao i intervencije snaga iz Sinja preko Vagnja prema Livnu.

Prema planu Vrhovnog štaba napad na Livno predviđen je za 29/30. jula. Međutim, zbog toga što nije bataljon 1. proleterske brigade srušio most na cesti Bugojno-Kupres, neprijatelj se 28. jula kolonom pješadije i sa 7 tenkova probio cestom Bugojno-Kupres i prodro u Šujicu i Duvno. Zbog toga je od-

²⁰ Izvještaj Četvrtne operativne zone od 20. VIII. 1942. Arhiv V. I. I.

gođen dan napada na Livno, jer je glavnina pod komandom Vrhovnog štaba angažovana za uništenje opkoljenog neprijatelja u Šujici.

U duhu novonastale situacije, dalmatinske jedinice dobile su zadatak da likvidiraju neprijateljski garnizon na Vagnju i ne dopuste prodor talijanskim snagama iz Sinja u pravcu Livanjskog Polja, jer su Talijani iz Sinja namjeravali da pruže pomoć opkoljenim ustaškim snagama. Radi što uspješnijeg izvršenja toga zadatka formiran je Operativni štab za srednju Dalmaciju: za komandanta je postavljen Marijan Bilić, a za komesara Ante Roje. Štab IV. operativne zone delegirao je u novoformirani štab kao svoga predstavnika Vicu Buljana, a pod komandu štaba stavljene su jedinice Srednjodalmatinskog odreda, dijelovi bataljona »Starac Vujadin« i manje partizanske grupe s Mošća, Mosora i Kozjaka.

Prema naređenju Operativnog štaba za srednju Dalmacije, Prvi udarni bataljon Srednjodalmatinskog odreda uspostavio je obruč oko kasarne u Vagnju, u kojoj se nalazilo 250 talijanskih vojnika s 4 teška bacača, 4 mitraljeza i 15 puškomitraljeza, a dijelom snaga zaposjeo položaje prema Sinju. Tom je bataljonu naređeno da likvidira neprijatelja u Vagnju, a drugom udarnom bataljonu da zaposjedne Prološku Dragu, prokopa cestu Sinj-Livno, protjera snage seoske milicije s Kuka (k. 1117) i Visibabe (k. 1166) i podsjedne položaje prema ustaškim selima između Rujana i Čaića²².

V.

Jedna talijanska motorizirana kolona od 23 kamiona pokušala je da se 29. jula probije u pravcu Vagnja. U rejonu Trnova Poljana naišla je na zasjedu Prvog bataljona. Razvila se žestoka borba, u kojoj su se redali naizmjenični juriši; dolazilo je do borbe prsa u prsa. Iz borbe je Prvi bataljon izišao kao pobjednik: ubijeno je 46, ranjeno 63, a zarobljeno 17 neprijateljskih vojnika i oficira, uništeno 16, a oštećeno 7 kamiona.

Prvi udarni bataljon otpočeo je 1. augusta napad na opkoljene talijanske snage u Vagnju. Istog dana je Talijanima iz Sinja uspjelo da pod zaštitom tenkova prodru prema kasarnama u Vagnju. Poslije spajanja s opkoljenim snagama u Vagnju poduzeli su, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre, napad na partizanske položaje ali bez uspjeha. Nekoliko narednih dana vodila se uporna borba na položaju Prvog udarnog bataljona. Talijani su, pomognuti tenkovima, u nekoliko navrata pokušavali prodrijeti prema Livanjskom Polju. U takvoj situaciji je Operativni štab izdao naređenje, da se likvidiraju talijanske snage u Vagnju. Petog augusta oko 6 sati 1. i 3. četa Prvog bataljona izvršile su napad na Vaganj. U prvom naletu zauzele su nekoliko bunkera; razvila se žestoka borba za samu kasarnu²³.

Nakon pet sati borbe uspjelo je Talijanima da odbiju napad Prvog udarnog bataljona. Nedostatak težeg naoružanja bio je glavni razlog neuspjehu.

²² Izvještaj štaba Četvrtne operativne zone op. broj 6/42. od 31. jula 1942. i izvještaj Operativnog štaba Broj 68/42. god. od 31. jula 1942, Arhiv V. I. I.

²³ Prema nepotpunim podacima iz talijanskih izvještaja, Arhiv V. I. I.

Partizani su imali u borbi 6 mrtvih i 21 ranjenog, a među poginulima nalazio se i komandant Prvog bataljona Ante Jonić, kojega je bacačka mina raznijela, kada je pisao izvještaj²⁴.

Za to vrijeme je Drugi bataljon uspio da potisne snage seoske milicije od Prološke Drage i Trnove Poljane prema s. Vrdovu.

Dok je Prvi udarni bataljon vodio borbu na Vagnju, jedinice 1. proleterske brigade, bataljon »Starac Vujadin« i jedinice 5. Krajiškog NOP odreda oslobodili su 5. VIII. Livno i Duvno. Poslije oslobođenja Livna mnogo je novih boraca stupilo u bataljon »Vojin Zirojević«. Od tih boraca formirane su dvije čete, jer su njegova dotadašnja Vukovska i Malovanska četa ušle u sastav novoformiranoga Kupreškog bataljona, koji se nalazio u sastavu 5. Krajiškog odreda.

Prvi udarni bataljon dobio je poslije oslobođenja Livna zadatak, da se prebaci na sektor Livanjskog Polja radi reorganizacije i pripreme za formiranje 1. dalmatinske udarne brigade²⁵. Zbog toga je on popunjen borcima iz Drugog bataljona, poslije čega je njegovo brojno stanje iznosilo 174 partizana. Odmor u selima u Livanjskom Polju (Prolog, Gruber) iskorišten je za politički rad i borbenu obuku boraca.

Zatim je Prvi bataljon 16. augusta poduzeo marš pravcem Vaganj - s. Gljevo - s. Ruda - s. Grab - s. Velić i 17. augusta izbio u s. Tijarica, gdje je likvidirao oružničku postaju, u kojoj je zarobljeno 5 oružnika i zaplijenjeno 6 pušaka i ostala oprema.

Noću 17/18. augusta bataljon je nastavio s maršem prema komunikaciji Sinj-Imotski i likvidirao ustaško uporište u s. Provo. Tom prilikom je zarobljeno 12 domobrana i nekoliko seoskih milicionera. Prvi bataljon je tada uspostavio vezu s 2. bataljonom 1. proleterske brigade u s. Studenci. Narednog dana, 19. augusta, 2. četa Prvog bataljona postavila je zasjedu na cesti s. Lovreč - s. Šestanovac prema Trilju. U zasjedu je upao jedan talijanski kamion pun vojnika, pa je kamion spaljen, a 18 vojnika zarobljeno, dok se ustaška milicija u s. Lovreč predala. Likvidacijom s. Lovreč i s. Provo, Prvi bataljon

²⁴ Smrt omiljenog komandanta bataljona duboko se dojmila svih partizana Dalmacije, a naročito boraca i komandira Prvog udarnog bataljona. Ona je značila velik gubitak za partizanske jedinice i cijelu Dalmaciju. Rođen u siromašnoj radničkoj porodici 1923, Ante Jonić rano je pristupio naprednom pokretu. Na prvoj okružnoj konferenciji SKOJ-a za Split 1941 izabran je za njegova sekretara. Prilikom reorganizacije Pokrajinskog komiteta, u oktobru mjesecu 1941., izvršenom na prijedlog Rade Končara, Jonić je preuzeo dužnost sekretara PK SKOJ-a. Na toj dužnosti je predano radio na učvršćenju omladinske organizacije, formiranju diverzantskih grupa i izvođenju akcija. Naročito se istakao u napadu na glazbu divizije »Cacciatori delle Alpi« 16. X. 1941., kad je usred Splita pod njegovim rukovodstvom ubijeno 40 talijanskih vojnika i podoficira. U mjesecu novembru upućen je u Knin, gdje je radio na stvaranju mjesnog komiteta Partije i mjesnog komiteta SKOJ-a. Ondje su ga prepoznali ustaški oružnici i pokušali ga uhapsiti, ali je on tom prilikom, hrabar kao i uvijek, likvidirao jednog od njih, a drugog teže ranio i uspio da umakne. Zatim je prešao na Dinaru, gdje je radio svim silama na formiranju Kninskog odreda. Prilikom formiranja Prvog udarnog dalmatinskog bataljona 17. juna 1942 postao je njegov prvi komandant Za herojsko držanje u borbama proglašen je u toku rata narodnim herojem.

²⁵ Prva udarna dalmatinska brigada formirana je mjesec dana kasnije, jer je toliko vremena bilo potrebno, da se prikupe jedinice, predviđene da uđu u sastav ove brigade.

odsjekao je neprijateljski garnizon u Imotskom od Sinja i Splita. Preko Šestanovaca bataljon je uspostavio vezu s jedinicama u Južnoj Dalmaciji.

Iz Šestanovaca je bataljon poduzeo marš prema Blatu na r. Cetini, gdje je 23. augusta srušen most na cesti Sinj-Split i time prekinuta veza Split-Imotski.

Drugi bataljon prebačen je 15. augusta pravcem s. Podgradina - s. D. Tija-rica na rejon Aržana, gdje je poduzeo »čišćenje« ustaških sela od 15. do 26. augusta, razoružavajući seosku miliciju od Aržana prema Duvnu.

Na Dinari, najstarijem partizanskom uporištu u Dalmaciji, organizovani su partizanski punktovi: na Podiću s 29, na Vještića Gori s 35, na Vrdovu s 18 i na Kamešnici s 23 borca. Punktevi su imali da održavaju kurirske veze sa susjednim partizanskim jedinicama i partijskim organizacijama na terenu, da prikupljaju podatke o kretanju, snazi i rasporedu neprijateljskih snaga. Punktevi su postali politički centar, iz koga se razvijala živa politička agi-tacija po okolnim selima i zaseocima.

VI.

U oslobođenom se Livnu život brzo normalizirao. Livno je postalo glavno partizansko uporište: u nj se premjestio Štab IV. operativne zone. U gradu je uspostavljena komanda mjesta, a po svim okolnim selima partizanske straže. Ukinuta je stara korumpirana vlast, koju su zamijenili NOO-i. Svoje prve od-bornike narod je slobodno birao iz svoje sredine. Rad odbora u Livnu i u oslobođenim selima rastao je iz dana u dan.

»Građanstvo, a naročito hrvatski dio, drži se još uvijek pasivno, iako se i tu pošlo napred. Nastoji se oživiti rad ranijeg hrvatskog društva »Dinara«, koje su ustaše bili raspustili. Ostalo nam je udruženje trgovaca, koji su na prvoj sjednici dali u Narodno-oslobodilački fond oko 160.000 kuna u korist seoske sirotinje. Narodnooslobodilački odbor uspio je da prikupi nešto hrane i da podijeli građanstvu. Na raznim priredbama koje se često drže prisustvuje sve više stanovništva. Muslimanski dio stanovništva je skoro u cjelini prišao nama.«²⁶

NOO-i su preuzimali iz dana u dan sve više funkcije vlasti i rukovodili svim ekonomskim poslovima. Oni su donosili odluke o konfiskaciji imovine narodnih neprijatelja. Odbori su postepeno upostavili kontrolu nad prometom robe, ubirali trošarinu i postotak za fond Narodnooslobodilačke borbe. Mlinovi su stavljeni pod njihovu kontrolu, pa su ubirali najam za mljevenje. Pored toga su odbori razrezali prema imovnom stanju neku vrstu poreza u naturi. To je bilo radi toga, da bi svi stanovnici zajednički snosili teret rata i da bi oni, koji to mogu, dali dio svojih prihoda za potrebe partizanskih odreda i si-romašnoga gradskog i seoskog stanovništva. Tim su mjerama prvi NOO-i na teritoriju IV. operativne zone započeli s radom.

Livno je postalo vrlo važna partizanska baza, koja je uspješno rješavala niz problema potrebnih frontu. U gradu je formirana radionica oružja, u kojoj su u početku radili majstori-puškari, borci partizanskih jedinica i neki tali-

²⁶ Izvještaj štaba Četvrte operativne zone od 1. septembra 1942, upućen Glav-nom štabu NOPO Hrvatske, Arhiv V. I. I.

janski zarobljenici. U radionici se popravljalo oko 30 pušaka dnevno, i pomalo teže oružje. Prilikom oslobođenja Livna i Šujice zaplijenjeno je 6 topova, koje su ustaše pri povlačenju oštetili, i svi su oni popravljani u rekordnom vremenu. Od njih je u Livnu formiran artiljerijski divizion Vrhovnog štaba od 8 oruđa s 240 granata, a za komandanta je postavljen Branko Obradović.

U Livnu je općinska bolnica pretvorena u bolnicu IV. operativne zone, s tri odeljenja: kirurškim s 56 kreveta, internim i zaraznim s 38 kreveta. Na poticaj intendanta IV. operativne zone Dušana Kotaraša osnovane su krojačka i opančarska radionica, u kojima je dnevno radilo oko 60 majstora. Inicijativom NOO-a obnovljen je rudnik uglja, iz koga se dnevno dobivalo oko 3 tone. Otvorena je stočna stanica i osposobljene električna centrala, mala pilana i mehaničarska radionica.

*
* *

Veza štaba IV. operativne zone s Vrhovnim štabom i lično s drugom Titom bila je od neocjenjive važnosti za dalji razvoj partizanskih jedinica u Dalmaciji.

»Konferencija pri Vrhovnom štabu, koja je nakon ovih razgovora održana, a na kojoj su, pored drugova iz Glavnog štaba Hrvatske i Štaba Zone, učestvovali i predstavnici Operativnog štaba za Bosansku Krajinu, donijela je značajne odluke za dalji razvitak naše borbe uopće, a posebno u Dalmaciji. Tu su udareni temelji stvaranju jedne jedinstvene vojske, čija će borba i aktivnost pod jedinstvenim rukovodstvom biti usmjerena u pravcu opštih, a ne lokalnih interesa. Odluka o postepenom likvidiranju odreda, kao osnovnih borbenih jedinica, koje su bile vezane za svoj uski teritorij i u borbi rukovođene uglavnom lokalnim interesima, za udarne brigade najznačajnija je. S tim u vezi donesena je odluka o stvaranju Prve dalmatinske udarne brigade. Ta odluka znači da naša borba koja se do sada odvijala na međusobno dosta odvojenom sektoru Sjeverne, Srednje i Južne Dalmacije i jednog dijela Bosne, dobija jednu jaku udarnu jedinicu, koja će svojim akcijama i kretanjem jače povezati cijeli dalmatinski teren, a svojom udarnom snagom i uspjesima stvoriti još veće povjerenje kod naroda prema partizanima i podizati ga na oružanu borbu.«²⁷

Prije formiranja brigade, Štab je IV. operativne zone poduzeo mjere za organizaciono učvršćenje partizanskih jedinica u Dalmaciji, koje ostaju izvan sastava brigade. Formiran je dakle 4. septembra 3. dalmatinski NOP-odred sa četiri bataljona i 520 boraca, i to na području između r. Cetine, Livanjskog Polja i r. Neretve. Na Moseću je formiran Mosečki bataljon s tri čete i 167 boraca, a na Mosoru Mosorski bataljon s tri čete i oko 200 boraca. Poduzete su mjere za formiranje Dinarskog bataljona od boraca sa partizanskih punktova i novopridošlih boraca. Štab sjevernodalmatinskog odreda uputio je krajem mjeseca augusta na teren sjevernodalmatinskog primorja Šimu Ivasa i Zdravka Begu sa zadatkom da ondje formiraju novi bataljon. U to vrijeme, usprkos talijanskom teroru u Bukovici, gdje su aktivirali i četnike i silom vršili mo-

²⁷ Izvještaj štaba Četvrtе operativne zone od 1. septembra 1942.

bilizaciju seljaka u jedinice MVAC, djelovao je leteći Bukovački vod sa 40 boraca. Na sektoru Zatone i Vodice razvijala je svoju djelatnost Primorska četa sa 120 dobro naoružanih boraca.

Poslije organizacionog učvršćenja i sređivanja jedinica formirana je 6. septembra 1942 u s. Dobro kod Livna Prva dalmatinska narodnooslobodilačka udarna brigada. U njen sastav su ušli: Prvi dalmatinski udarni bataljon, bataljon »Bude Borjan«, bataljon »Josip Jurčević«, koji je formiran od 200 pri-došlih boraca iz ranije rasformiranog istoimenog bataljona, i Drugi Dalma-tinski udarni bataljon. Formiranjem Prve dalmatinske brigade završena je prva faza oružane borbe i stvoreni su uvjeti za dalji razvoj NOB-e u Dal-maciji.

R é s u m é

LE DÉTACHEMENT (ODRED) — L'UNITÉ MAJEURE DE L'ARMÉE LIBÉRATRICE PARTISANE EN DALMATIE CENTRALE

D'après les documents de l'Archive de l'Institut pour l'histoire militaire à Bel-grade, l'auteur nous décrit le développement des unités partisanses dans la région de Dalmatinska Zagora depuis les premières compagnies et bataillons d'assaut jusqu'à la première grande unité de l'armée liberatrice partisane: le détachement (odred), formé vers la fin du juin 1942., et soumis au commandement immédiat du Quartier de la IVème zone opérative.

C'était déjà la création du premier bataillon d'assaut de Dalmatie qui a rendu possible la dislocation des forces armées des partisans et la rupture des liens qui les attachaient au terrain respectif. Ce bataillon, et plus tard le détachement (odred), a pris, pour son devoir d'éliminer l'influence des Tchethniki sur les habitants de la plaine de Kosovo (autour de Knin). L'organisation des Tchethniki collaborait ouvertement avec l'armée italienne et avec les unités des Oustachi. Malgré le succès unitial, cette tâche des partisans n'a pu aboutir à des resultats durables: cette région est devenue l'un des point d'appui les plus puissants des Tchethniki dans toute la Dalmatie.

Cependant, le détachement a pu faire reculer les Oustachi des nombreux points d'appui dans la vallée de la fleuve de Cetina et de repousser, au mois de juillet, l'attaque des forces ennemies unies qui essayaient de l'encercler sur la montagne de Dinara et de l'anéantir. C'était justement dans ce moment-là que le général Roata, le commandant de la 2ème armée italienne, a constaté, dans son rapport officiel, qu'il ne s'agissait plus des »bandes des insurgés malordonnées pour l'anéantissement desquels pussent suffir les troupes de la police; actuellement, c'étaient déjà, d'après lui, les forces assez considérables, bien organisées, ayant un armement digne de respect et un moral inébranlable.« Désormais ce sont ces forces partisanses qui auront l'initiative dans les combats ulterieurs.

C'est une conférence des commandants de la IVème zone avec le camarad Tito qui a dirigée le développement dans ce sens. Elle a eu lieu dans le quartier général vers la moitié de juillet. C'est là qu'on a décidé la libération de Livno et Duvno. Le détachement a eu, dans ces combats, qui aboutissaient, le 5 août, avec la prise de ces lieux, un rôle bien considérable. Ces succès ont rendu possible la formation de l'unité militaire d'un rang encore plus élevé: de la première brigade d'assaut de Dalmatie, organisée au mois de septembre 1942.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VIII.

1955

BROJ 1—4

N A K L A D A »Š K O L S K A K N J I G A« / Z A G R E B

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB